

O PRISPEVKU SLAVISTOV V NOB

(Ob zborovanju slavistov v Postojni 4. oktobra 1975)

Tovarišice in tovariši, zgodovina Slovanskega seminarja in usoda nekaterih predvojnih študentov je brzkone znana le redkim iz mlajše generacije: tistim, ki so se za to posebej zanimali, ki so morda prenašali ustno izročilo od generacije do generacije, znana pa je nekoliko tudi iz literature, spominov in zapiskov, ki so bili objavljeni v zbornikih, kot na pr. Ljubljana v ilegali, Viharni časi in drugod.

Študentje slovenskega jezika in literature so bili vselej že po naravi svojega študija tesno povezani z usodo svojega naroda in vsakovrstnim političnim dogajanjem, ki je že v letih 1939, 1940 in 1941 zaostriло eno samo do skrajnosti preprosto vprašanje: ali smo narod, enakopraven drugim, velikim in majhnim — in če smo, ali bomo preživeli vihar?

Vprašanje zveni danes absurdno in celo smešno — a takrat ni bilo takšno. Če te je kdo — bruca — vprašal, kaj študiraš in si rekel, da slavistiko, si prav pogosto naletel na posmeh. V okviru tedanje situacije ni imel ta seminar in ta stroka prav nobene perspektive. Ne samo da za diplomante ni bilo prav nobenih prostih delovnih mest — ogrožene so bile celo službe starejših. V poldrugem letu pred okupacijo, ko je Hitler po vrsti podiral Češkoslovaško, Poljsko, Belgijo, Francijo, Holandsko, Dansko, Norveško, Madžarsko, Romunijo, Bolgarijo, Grčijo — je vladala pri nas tesnoba. Sovražnik nas je obkoljeval. Vedeli smo, da se odločilni trenutek bliža tudi nam. Mi pa, ki smo študirali staro-cerkevno slovanščino pri dr. Nahtigalu in poslušali njegova predavanja o slovanski filologiji v času Miklošiča in pri historični gramatiki in slovenskem akcentu dr. Ramovša, smo bili nemara vse bolj in bolj raztreseni — od daleč pa smo vendarle slutili, da je vse to — ta stara solidna slavistična učenost — z vsem tem bojnim hrupom okrog nas v nekakšni čudni, ne povsem razumljivi zvezi. Dr. Ocvirk nas je spravljal v zanos, ko nam je odkrival razburljivi svet zahodnoevropske poezije konec 19. stoletja. Navdušeno smo se učili ruščine in poslušali Preobraženskega, ki je govoril o Puškinu. Dr. France Kidrič je predaval starodavno komajda znano literaturo Keltov, Ircev, Škotov, Valežanov, Bretoncev, otoka Manx in Baskov. Primerjave s Slovenci ni bilo — a vse te literature smo vendarle doživljali obenem s študijem Trubarja, Linharta, Prešerna, Levstika, Cankarja — obenem z dolgo vrsto zajetnih letnikov Ljubljanskega zvona, Dominsveta, Sodobnosti in drugih revij, ki so bile na razpolago v seminarju. Visoki kupi teh letnikov so bili vedno na mizah najbolj marljivih. To je bila značilna slika takratnega seminarja — v stavbi današnje NUK. In začutili smo, da vendarle nismo tako zelo neboljani, da kot narod živimo in da moramo živeti.

V takratnem uradnem svetu, v dnevni tiskani besedi ni bilo zaupanja v prihodnost. Vladala je neka meglena brezbriznost in strankarska zagrizenost. In ko so po Vegovi in Gosposki ulici, po Kongresnem trgu in drugod zahrumeli italijanski tanki, ko so začele bahave parade in koncerti na konjih, ko je na vseh vogalih igrala Giovinezza, ko so tu vsak dan dvigali in snemali italijansko zastavo, zahtevali fašistični pozdrav, postavljali po mestu dvojezične napise z italijansčino na prvem mestu in ko sta tudi Slovenec in Jutro začela izhajati dvojezično — smo se mi vsemu temu posmehovali. Naš prezir je bil tako silovit, da je moč naraščala iz dneva v dan.

V času, ko so nekateri zdvomili v upravičenost obstoja slovenskega naroda, so v Slovanskem seminarju začele akcije — saj smo bili pripravljeni. Že nekaj let prej so na volitvah v odbor Slavističnega kluba zmagali levičarji. Ta odbor je prirejal predavanja in debate vsako nedeljo in tu smo premelevali sodobne literarne aktualnosti in vedno bolj je bilo čutiti vpliv prepovedanih komunističnih idej. Jesen 1941 — nekaj mesecev po okupaciji — je prinesla presenečenje: vpis na slavistiko je bil številen kot še nikoli prej. Kdor se je tedaj vpisal, je moral verjeti v neko drugačno prihodnost. Množica študentov je bila pred okupacijo politično fragmentirana: bili smo člani Slovenskega

kluba, ki je bil organizacija komunistov, potem so bili tu Zarjani, krščanski socialisti, neodvisni kulturni delavci, pa še druge organizacije in klubi, napredni in nazadnjaški, liberalni in klerikalni, nacionalistični in rojalistični. A tisto jesen smo uspeli ves seminar organizirati v OF, vsakomur smo pretehtali dušo, vsakomur naložili nalogo, vse povezali s tajnimi vezmi. Razblinila se je tradicionalna politična fragmentacija, nastopil je čas enotne volje in akcije. Prihajali so letaki, Slovenski poročevalec, nekaj letakov smo tudi sami napisali, razmnožili, raztrosili. Zbirali smo denar, sanitetni material, obleke, pisali parole na zid, trgali okupatorjeve plakate itd.

Nekoč so pri takšni akciji Italijani aretirali neko študentko in v zaporu je padla v roke — Gestapu. A že so delovale ilegalne povezave z zapori, v seminarju smo skuhali velikansko intrigo, uskladili njen zagovor z našim pričevanjem, da je šlo le za ljubezensko zgodbo in — čudo prečudno — prepričali smo Gestapo, da so Italijani udarili v prazno. Izpustili so jo. In še marsikaj drugega.

Seminar je postal živahen kot še nikoli v svoji zgodovini. V zajetnih kompletih so bili skriti Poročevalci in po tajnih poteh smo prinašali in odnašali orožje. Tu, v tem seminarju, nekaj korakov od pisarne Gufa (Gioventù universitaria fascista), je bilo zbirališče in izhodišče številnih akcij. Sem so prihajali poleg slavistov tudi študentje drugih oddelkov, romanisti, matematiki, juristi, tehniki, celo medicinci.

V času, ko so Nemci obkolili Leningrad, oblegali Moskvo in plezali na Kavkaz, je bila v tem seminarju jasna vizija drugačne prihodnosti: nismo bili na tleh kot je bila na tleh vsa Evropa, obupa ni bilo, borbeni duh je bil več kot samo optimizem: mislili smo na to, da bo zdaj zdaj zdaj napočil čas, ko bomo osvobodili ne le Ljubljano in Gorenjsko in Štajersko, temveč tudi Koroško in Primorsko, Rezijo in Benečijo, Trst in Gorico in Rabske Slovence. Z organizirano in minuciozno znanstveno akcijo se je tu pripravljala tudi dokumentacija naših nacionalnih meja. Bila je to velika vizija, ki je preseгла zgodovinske okvire.

Oborožene akcije, ki so izšle iz tega seminarja, so danes v glavnem popisane — čeprav nikakor ne vse. Niso povsem jasne in raziskane okoliščine, v katerih so padli nekateri naši tovariši. In padlo jih je precej.

In povedati je treba, da akcija zapisovanja vseh teh dogodkov nikakor ni začela takoj po vojni, ko je bil spomin še svež in bolj natančen, temveč šele nekako petnajst let pozneje. Pravih zgodovinskih dokumentov iz razumljivih vzrokov ni. Naš boj se je hitro spreminjal v legende.

Danes, skoraj petintrideset let pozneje, pa lahko nemara z bolj zrelim očesom obujemo spomin na vse tisto: na kovanje atentatov, na zamotano obveščevalno igro in protiigro, na intelektualni boj spletk in prevar, na pridobivanje orožja, razoroževanje vojakov in oficirjev, na uboj straže na Gregorčičevi cesti pred palačo samega Graziolija, na izpraznitev skladišča pušk financarjev na Bregu — in celo na naše aretacije, zapore, zasliševanja, muke, internacije in končno partizanščino.

Bili smo samo delček Ljubljane, ki se je borila vsa, kolikor je je bilo in kakor je vedela in znala. In še to: v boj smo stopili brez zgodovinske tradicije, mi nismo Črnogorci ali Srbi ali Španci ali Francozi ali Mehikanci s stoletno tradicijo uporov in revolucij. Slovenska zgodovina in slovensko uporništvo je po tradiciji — samo literatura. Dedje in očetje nam niso predali nikakih sporočil ali navodil, kako se začne revolucija in vodi upor. Nobene nacionalne mitologije nimamo, ki bi nam vlivala takšno uporniško moč. Poznali smo dekabrste, francoske revolucije, brali smo Lenina, Zgodovino VKP(b) in Kreftovo Veliko puntarijo in še to in ono in seveda tiste temeljne točke OF. Bile so pobude — a podrobnih navodih, kako se revolucije lotiti — ni bilo. Pa smo vendarle začeli in oblike našega boja so bile izviren izum: vsepovsod prisotna država v državi, ilegalna oblast. Mislim, da je tu Ljubljana prednjačila — celo med jugoslovanskimi mesti.

Pri tem boju, pri teh — danes bi rekli »terorističnih akcijah« — slavisti nismo bili profesionalci. V vojaškem pogledu je bil naš prispevek nemara neznaten — a bil je. Borili smo se nekako amatersko (in kako naj bi se drugače?) in bolj kot posamezna dejanja, ki smo jih opravili z večjim ali manjšim uspehom, smo uživali v prepričanju, da smo

udeleženci velikih trenutkov zgodovine. Svoja lastna življenja in smrti smo doživljali kot nekakšno veličastno literaturo.

Osvooboditev nas ni ponovno združila, raztepli smo se na vse strani, vsak po svojih službah, funkcijah, opravkih in skrbeh. Nismo se srečali niti toliko, da bi si sistematično osvežili spomine in si povedali tisto, kar si tedaj zaradi konspiracije nismo smeli. In tudi za danes nam ni uspelo sklicati vseh. Vsakdo po svoje doživlja svoje spomine. A najsvetlejši spomin iz vsega štiriletnega boja — pa vsaj za mene — ostane njen začetek v Slovanskem seminarju.

Boris Grabnar
Ljubljana

DVE DROBNI ARHIVSKI NAJDBI

Pol spominska, pol strokovna zapiska, od katerih prvi sicer ne sodi v slavistiko, smo prejeli šele po smrti njihovega pisca Etbina Bojca (22. okt. 1906 — 30. dec. 1975), ki bi letos obhajal sedemdesetletnico. Objavljamo ju kot spominsko oddolžitev slavistu srednješolskemu pedagogu, kulturnozgodovinskemu publicistu, izdajatelju Pregovorov in rekov na Slovenskem (Lj. 1974) in marljivemu zbiralcu arhivskih podatkov za zgodovino slovenskega šolstva.

Uredniki

1. Najstarejše (gosje) pero pri nas

Leta 1934 in 1935 sem bil kot brezposelen diplomirani filozof nastavljen v počitniških mesecih iz bednostnega sklada v arhivu Narodnega muzeja. Pod tedanjim ravnateljem dr. Malom in nadzorom šefa arhivskega oddelka dr. Rajkom Ložarjem sem dobil odkazano delo v arhivnici, kjer sem spoznal nekatere zgodovinske raziskovalce, ki so se zatekali po razne nasvete glede svojih posebnih področnih vprašanj: tako znani starinoslovec dr. Schmidt, prof. Šuklje, goriški publicist Gabršček, ornamentik prof. Karlovšek in drugi. Nekateri drugi so prišli pokazat razne najdene predmete, ki jih je dr. Ložar vse ocenil po vrednosti in dobi, v katero so spadali, in nekatere tudi sprejel, nekatere pa zavrnil.

Moje delo je bilo v prenavljanju starih kartotečnih napisov in listov bodisi na starih fasciklah, ki so bili razporejeni po navpičnih policah, bodisi v knjižnici, iz katere se spomnim predvsem dveh dogodkov, ki sta bila zame osebno pomembna. Nekega dne se je zglasil pri meni pok. podžupan ljubljanski prof. Jarc in mi sporočil, naj se zglašim v Zg. Šiški pri ravnatelju tamkajšnje Vodnikove šole (tedaj meščanske) Rudolfu Pečjaku zaradi možne nastavitve kot suplenta za slovenščino. Kljub mojemu veselju ni bilo iz tega nič. V tej arhivalni knjižnici sem moral vztrajati tudi nekaj časa v zimskih mesecih, ko sem se temeljito prehladil. Nekega dne me je začel mučiti glavobol in napisati sem moral kar tri zaporedne kartotečne lističe s potrebnimi oznakami, a brezuspešno. Zaradi telesne vročine nisem imel več potrebne pažnje in moral sem delo prekiniti. Potem sem prebolel hudo pljučnico pod zdravstvenim nadzorstvom dr. Kačarja. Šele tretji dan mi je vročina odnehala in čez kak mesec sem se spet lotil dela. Tokrat sem bil prideljen v hladnih kletnih prostorih prof. Žigonu, ki je pregledoval razne drobne, a pomembne predmete v glavnem narodopisnega značaja. Mednje je uvrstil tudi mojo slučajno najdbo — najstarejše gosje pero.

V arhivnici sem kako urico lahko namreč posvetil svojemu raziskovalnemu delu. To je bilo tedaj naše staro šolstvo. Ko so nekega dne prinesli iz banske palače stare davčne in druge knjige, sem brskal po njih za podatki in jih tudi nekaj zasledil in izpisal. Nenadno sem odprl tako staro knjigo, hlastajoč za šolskimi podatki, kar so se mi listi sami odprli in v kotu je zablestelo sprešano belkasto gosje pero, ki ga je bržčas pustil davčni pisar, ko je zaključil svoje sezname in knjigo uvrstil med arhiv. Pogledal sem na letnico spredaj in spominjam se, da je šlo za dobo nekako 1767—1777. Takoj sem se zavedel, da je to lahko najstarejše naše gosje pero, ker sem že prej opazil, da je dosedanje najstarejše pero v muzeju iz leta 1810, ko je maršal Marmont podpisal z njim pogodbo o